

## שמות ט"ו: שירת הים

שירת הים היא אתגר הוראתי לא קל.<sup>1</sup> כדי להתמודד עם השירה אנו מציעים ללמוד אותה באמצעות שאלות העולות משילובה בסיפור ותוך כדי התייחסות אל הסיפור. בדרכי עיצובה של השירה אנו ממליצים לעסוק אגב הדיון בשאלות אלה.

מורים המבקשים להעמיק בלימוד שירת הים יוכלו להיעזר במחקריהם של:

Russell D. Brian, *The Song of the Sea*, New York 2007

Fokkelman J. P., *Major Poems of the Hebrew Bible: Volume I: Ex 15, Deut 32, Job 3*, Assen 1998.

בשל הכיוון שהצענו הנראה לנו נכון ומתאים לכיתה זו – לימוד שירת הים במסגרת הסיפור - לא ראינו לנכון לשלב את הפרשנות הרואה בשירה את דרכה המיוחדת של האמונה הישראלית להתמודד עם מיתוס הים.<sup>2</sup> גם בתיארוכה של השירה איננו מציעים לעסוק בנושא הלימוד המרכזי.

### **הצעה לתרגיל פתיחה: מה עושה שירת הים בסיפורנו?**

ניתן להמחיש את השאלה בדבר תפקידה של שירת הים במסגרת סיפור יציאת מצרים בעזרת התרגיל הבא:

המורה יוכל לקרוא את סיומו של פרק י"ד: **וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיְרֹא יִשְׂרָאֵל אֶת-מִצְרַיִם מֵת עַל-שַׁפַּת הַיָּם. לֹא וַיְרֹא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּרְאוּ הָעָם אֶת-ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמָּשָׁה עָבָדוּ.**

ומיד לקפוץ לפסוק שלאחר שירת הים בט"ו 22: **כַּב וַיֹּסַע מֹשֶׁה אֶת-יִשְׂרָאֵל מֵיַם-סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל-מִדְבַּר-שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת-יָמִים בְּמִדְבַּר וְלֹא-מָצְאוּ מַיִם. כַּג וַיֵּבְאוּ מִרְתֵּהוּ וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מַיִם מִמֶּרְהָ כִּי מְרִים הֵם עַל-כֵּן קָרָא-שְׁמָהּ מְרָה.**

האם חסר משהו בין סיפור קריעת ים סוף ומות המצרים לבין סיפור המשך מסע בני ישראל במדבר?

אם נקרא את הסיפור בדילוג על שירת הים כשפרי התנ"ך שבידי התלמידים סגורים בשלב זה, אפשר שיהיו על כך תשובות מגוונות. יהיו מי שיטענו שדבר אינו חסר, ט"ו 22 הוא ההמשך הטבעי של י"ד 31; ואפשר שיהיו תשובות שיחושו כי המעבר חד מידי, אולי חסר משהו בין הנס הגדול והנורא לבין המשך המסע במדבר וההיתקלות בתלאותיו. בין כך ובין כך, עתה ניתן לחשוף את העובדה כי במקרא 21 פסוקים מפרידים בין שני הסיפורים. 21 הפסוקים אינם מוסיפים לעלילה דבר – לא מתרחש שום אירוע, אין סיפור על תזוזה או על מסע, אין מפגש עם אויב ואין סיפור על התמודדות עם קשיי המדבר. לאור עובדה זו, ניתן לשאול את הלומדים – למה אתם כסופרי המקרא הייתם מקדישים את 21 הפסוקים הללו? או מה כקוראים היינו רוצים לדעת והמספר, אולי, נענה לרצון זה? סביר שחלק מהתלמידים יעלו הצעות יצירתיות וחכמות.

<sup>1</sup> אני מודה לרוחלה פייטלסון ולחוי לוי שסייעו בפיצוח אתגר ההוראה של שמות ט"ו 1 – 21.

<sup>2</sup> המעוניינים יוכלו לקרוא על כך בפירושו של קאסטו עמ' 122 – 125, ובספרו של ראסל עמ' 39 – 44. גם בנושא זמן חיבורה של השירה לא עסקנו ומורה המעוניין בכך יוכל לקרוא הן בעולם התנ"ך והן בספרו של ראסל עמ' 59 – 73 ו 83 – 90 (שם מתייחס ראסל לביטויים 'הר בחלה' ו'נווה קודש').

מי שלכתחילה חשב כי דבר איננו חסר, יתקשה מאד לחשוב לשם מה צריך היה המקרא את 21 הפסוקים הללו. הוא וודאי יתפלא עוד יותר לדעת כי הפסוקים נתפסו במשך הדורות כל כך משמעותיים, שהם נאמרים מידי יום בתפילת שחרית, נקראים פעמיים בשנה – פעם בפסח ופעם בעת קריאת פרשת השבוע. זאת ועוד, השבת בה קוראים את פרשת "בשלח" נקראת "שבת שירה", על שום אותם 21 פסוקים.

נרצה לבדוק – מה תרומתם לסיפור יציאת מצרים ומדוע זכו למעמד כה גבוה במסורת היהודית?

### הצעה לתרגיל נוסף: קשה באימונים קל בקרב – התמודדות עם הבנת הנקרא

בטרם נתוודע אל הפסוקים שכבר נרמזנו כי הם עוסקים בשירה, חשוב לקיים צעד מתווך נוסף בין הילדים לבין הפסוקים. במבט ראשון ט"ו 1 – 21 נראה כשפה לא מובנת. יש מהתלמידים שעבורם הפסוקים ייראו כל כך לא מובנים, שהם אינם יכולים להעלות מתוכם כל שאלה. השפה המקראית, בייחוד זו השירית עשויה לאיים ולשתק. למעשה, נוכל כמורים להימצא במצב שבו כל שאלה על הקטע עשויה להיתקל בחרדה ובהתנגדות, ולא תעורר את סקרנות הלומדים. ניתן ורצוי כמובן לטפל בהבנת המילים הקשות, אולם כמורים אנו עשויים למצוא עצמנו במעגל קסם: אנו רוצים שתלמידינו ירצו לפענח את הכתובים מתוך הנעה פנימית ורצון שבא מסקרנות ומצורך לפצח. לשם כך עלינו להזמין לראות בפסוקים תכנים המעוררים שאלות ותהיות שעליהן נרצה לתת את הדעת ושאותן נרצה לפענח. אולם איך נוכל להעלות תהיות על משמעות הכתוב אם הפסוקים אינם מובנים? האם אין מנוס אלא לשלוח את הילדים בדרכים שונות ומגוונות ללמוד את הפסוקים ופירושם ורק אז להתמודד עם משמעות השירה? יש מורים שיראו בכך צעד נכון לכיתתם, צעד שמלמד לדחות סיפוק, ומחנך לעבודה שחורה שהגמול עליה יגיע רק בסופה. יש מורים שסבורים שכיתותיהם לא יעמדו בדחיית סיפוק מסוג זה; והחרדה, קוצר הסבלנות וההתנגדות לא יאפשרו צעד של לימוד עצמי או אפילו של פענוח בכיתה את משמעות הפסוקים. אנו מבקשים להציע אפשרות לנטרול או להרגעה מסוימת של החששות אל מול שפת השירה המקראית, שתסלול את הגישה לטקסט דרך המשמעות שלו. לפי הנחתנו, אם תעסיק את הלומדים שאלה שתטריד אותם ושתציק להם, הם ירצו לפענח את הכתובים וימצאו ענין בחיפוש אחר פירושים. כך ננסה לשבור את מעגל הקסם. הצעתנו היא להפנות את הלומדים אל הקטע הבא ואל השאלות שבסופו:

### סיפור ללא ברבור<sup>3</sup>

מידי יום היו בלכי הנקל השלר גוצפים לשנץ הלצב והקפן. הם נהגו לחמף ולסנוט שם ולפרת שאטות שהגדו בשנץ. בכל בוקר היה אחד הבלכים פוטן לשאר ושופל אותם בקסמנו הגלד לשנץ. יום אחד הגו הבלכים שוסלן כבש מאד. הוא נמטס במקליס ולא יכול היה לקטוד. הבלכים לא שגרו מה לרסון ואיך לנתם את השוסלן. כל קרנציהם להקטיד את השוסלן רק הצפיגוהו למקליס. לפתע צשה מאחד הברולים בעון רנב מאד וצלה להם: אם תגליצו לסלן חצי מנוגלכם ולשרסו לי, אנתם את השוסלן. בלי לאבון פעמיים הגליצו הבלכים לסלן על מנוגלם, והבעון ניתם את השוסלן ונרמג. כשמגנו הבלכים אל הנקל - גדצים אך מלופים - הגו שנבי הנקל וכל מה שבתוכם פאד לשפק מרוץ.

גונר הפטל: מי שאינו טולן אחר המדונג, המדונג טולן אחריו.

<sup>3</sup> הרעיון לתרגיל זה נלמד בשיעורו של פרופסור שמחה קוגוט "עברית מקראית" שהדגים מציאת נושא ומושא בעזרת משפט ב"קישקושת" בעל מבנה עברי, וכן מד"ר מירה עופרן שהדגימה בהשתלמות מורים שאלון רב ברירת ב"קישקושת" בעלת מבנה של השפה האנגלית.

**שאלות**

1. מה קרה לשוסלן שהגו הבלכים?
2. מי הציל את השוסלן הכבש?
3. מגיין צשה הבעון ?
4. מה היה התנאי שהציב הבעון הרנב?
5. מהו מוסר ההשכל של הסיפור?
6. היכן בסיפור מסתיימת האקספוזיציה?

מוצע למורה שירצה להשתמש בתרגיל זה, לחלק את הטקסט ולהשתתף כמה דקות כדי שהלומדים יוכלו להתרשם / להיבהל / לנסות לפצח. לאחר מכן מוזמן המורה לקרוא את הקטע בקול רם בפני התלמידים:

מידי יום היו בלכי הנקל השלר גוצפים לשנץ הלצב והקפן. הם נהגו לחמף ולסנוט שם ולפרת שאטות שהגדו בשנץ. בכל בוקר היה אחד הבלכים פוטן לשאר ושופל אותם בקסמנו הגלד לשנץ. יום אחד הגו הפלכים שוסלן פכש מאד. הוא נמטס במקליס ולא יכול היה לקטוד. הבלכים לא שגרו מה לרסון ואיך לנתם את השוסלן. כל קרנציהם להקטיד את השוסלן רק הצפיגוהו למקליס. לפתע צשה מאחד הברולים בעון רנב מאד וצלה להם: אם תגליצו לסלן חצי מנוגלכם ולשרסו לי, אנתם את השוסלן. בלי לאבון פעמיים הגליצו הבלכים לסלן על מנוגלם, והבעון ניתם את השוסלן ונרמג. כשמגנו הבלכים אל הנקל - גנצים אך מלופים - הגו שנפי הנקל וכל מה שבתוכם פאד לשפק מרוץ.

גונר הפטל: מי שאינו טולן אחר המדונג, המדונג טולן אחריו.

גל

<p>אשיכה לה' כי נאה נאה - סוס ורכבו כמה בים.</p> <p>ב עזי וזמרת קה זה אלי ואנוהו</p> <p>גה' איש מלחמה ד מרקבת פרעה וחילו ינה בים ה תהמות יב שמו ו מינת ה' נאדרי פכח ז וברב נאונת תהרס קמית ח וברום אפיט ט נערמו מים</p> <p>אמר אויב אך דף אשיג י נשפת ברונך כסמו קם ל מי כמכה נאלם ה' יג נטית ומינת תבלעמו ארץ.</p> <p>יח נחית בתסדן עם זו נאלת יט שפענו עמים ירנון ס אז נבהלו אלוני אדום סא תפיל עליהם אימתה ונסח עד נעבר עמך ה'</p> <p>סא תבאמו ותשעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש, אדני, כונו נדית.</p> <p>סג ה' ימלך לעלם ועד.</p> <p>סד כי כא סוס פרעה ברכבו וברשיו בים נאשב ה' עליהם את מי הים ונגי ישאל חלבו בנפשה בתוך הים.<sup>1</sup></p>	<p>קריאת הקטע מבהירה מאד את מבנהו השאלות. אם הצליחו בכך בתרגיל ה"קשק שירת הים תיראה עתה הרבה יותר ומובנת; בכל זאת היא כתובה בעברית רבות בה מובנות. קריאה של המורה תס היא במפגש הראשוני עם הטקסט. אולם איננו חושבים שיש לקרוא ולהבין את ברמה הטכנית, אלא שפעמים רבות ניתן דרך תרגיל זה, שקטע שנראה קשה, י איננו בלתי מפוענח או לחלוטין לא ניתן אם לא נדע את משמעותה של כל מילה. ו החרדה תסייע לראות שצורות מוזרות יכולות להיות מובנות לגמרי אם נכיר בכ סופן משונה מעט, כך ניתן לפענח - למשל = נאדר, מלשון אדיר. יכסומו - יכסו (הארכה של יכסום) וכך כיסמו - כיסה או ועל פי עיקרון זה - שום חרדה לא תמלא ופחד לא יאחו בנו כשנגיע אל "תנ</p>
--	--

ו"יאחזמו". ואם הבנו שהסיומות קצת מוזרות, לא נרגז כשנגיע למילה "ירגזון". ואז מילים מפחידות כמו **תַבְאָמוּ** או **תַטְעֵמוּ** אינן כל כך בלתי מוכרות.

אמצעי סיוע נוסף להתמודדות עם השירה הוא עימודה באופן שמקל לראות את חלקיה והמבנה שלה.<sup>4</sup>

המבקשים לפתוח את הלימוד ללא שני התרגילים שהוצעו יוכלו לפתוח כאן:

### מה מוסיפים פסוקים 1 – 18 על הסיפור? מה החידוש בהם? במה הם שונים מהסיפור?

חידוש גדול של הקטע הוא צורני וסגנוני - זוהי שירה.<sup>5</sup> ניתן לראות זאת מהעימוד המיוחד של אריה על גבי לבנה ולבנה על גבי אריה, מהשפה המיוחדת והעתיקה (למשל סיומות ה"מו" בפס' 5, 7, 9, 10, 11, 15, 17), מהמקצב, מהתקבולות.

חידוש נוסף - השירה שופכת אור על הדמויות. השירה מושרת בפי משה ובני ישראל, וכך ניתנת לקוראים הזדמנות נדירה להתבוננות באירוע יציאת מצרים מנקודת מבטם (כפי שהמספר בוחר להציגה) ולעמוד על השפעתו של האירוע עליהם.

### איזה רושם עשה נס קריעת הים והטבעת המצרים על בני ישראל?

נפתח ונאמר - רושם אדיר!! נוכל ללמוד זאת הן ממבט כללי ומרפרף (משקפת, זוכרים?) והן ממבט דרך מיקרוסקופ. כיצד **המבט הכללי** מלמד על הרושם העז שעשתה טביעת המצרים ביים? ראשית זמן הסיפור שמוקדש לטביעת המצרים - 11 פסוקים מוקדשים לתיאור החי והעשיר של הטבעת פרעה וחילו ביים. כל כך נפעם ומתפעל המשורר מעניין זה שהוא משבש את סדר המאורעות - קודם עוסקת השירה בטביעת המצרים (כך פס' 4: **מִרְכַּבַּת פְּרַעֲהַ וְחִילוֹ יָרָה בַיָּמִים וּמִבְּחַר שְׁלִשִׁי טָבְעוּ בַיָּמִים-יָם**), ואחר כך מציירת את רדיפתם (**אָמַר אֹיִב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אֶחְלֶק שְׁלָל, פס' 9**), שכמובן התרחשה לפני טביעתם, ושוב חוזר המשורר לתאר את צלילת האויב במים (**צָלְלוּ כַעֲפֹרֶת... תַבְלַעְמוּ אַרְץ 10, 12**).

לגמרי ברור לשרים כי העומד מאחורי המאורע הוא ה'. השירה מוקדשת לו; הדבר נמסר לא רק מנקודת מבטו של המספר **אֲזַ יָשִׁיר-מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְה'** אלא גם בפיהם של השרים: **אֲשִׁירָה לְה'**. גם מילות ההמשך מציבות את ה' כמחולל של הטבעת המצרים: **כִּי-גָאָה גָאָה סוֹס וּרְכָבוֹ רָמָה בַיָּמִים. נְשִׁים לֵב כָּאֵן לְמִשְׁחַק הַלְשׁוֹן הַרְמוֹז כָּאֵן - ה' גָאָה גָאָה - כְּלוֹמֵר נִישָׁא, רַם, גְּדוֹל, אֲבַל הוּא גַם הָאֲחָרָאֵי לְגָאוֹת הַיָּם שְׁכִיסָה עַל הַמְצָרִים. משמעות של הגדלה ועוצמה נרמזת גם במילה **רָמָה** (פס' 1) שפירושה השליך, אך היא מהדהדת גם את הרוממות.**

רושמו העז של קריעת ים סוף וטיבוע המצרים ניכר גם כשנתבונן בכתובים בעזרת **זכוכית מגדלת**.

כך למשל, בשימוש בדימויים שחלקם אף סותרים - כדי להראות כי המעשה האלוהי לא הותיר למצרים זכר והם הוכו בכל דרך. נעקוב אחר הדימויים באמצעות ה **כָּ** וה **כָּמוּ** -

**תַשְׁלַח חֲרָבָךְ יֶאֱכְלֵמוּ פִקְשׁ** (פס' 7) חרונו של אלוהים אוכל את המצרים כמו קש - זהו דימוי של אש.

<sup>4</sup> הבסיס לעימוד נעשה ע"י ד"ר יאיר ברקאי (הכוהן).

<sup>5</sup> ניתן להשמיע את שירת הים שלה מספר מנגינות. חלקן ניתן למצוא באתר "הזמנה לפיוט" - <http://www.piyut.org.il/textual/634.html>

כ' הדימוי משמשת גם את דימוי שקיעת המצרים במים - צָלְלוּ כְּעוֹפְרֹת בְּמִים אֲדִירִים (פס' 10). אם כך, המצרים כלים כקש וכעופרת, באש ובמים.

גם מילת "כמו" המשמשת לזיהוי הדימוי מצביעה על ניגוד – בין המצרים הטובעים המדומים למוצק לבין מה שמטביעם – נוזל:

**תְּהִמַת יְכַסִּימוּ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת כְּמוֹ אֶבֶן** (פס' 5)

**וּבְרוּחַ אֶפְיָךְ נִעְרְמוּ מִיָּם נִצְבוּ כְּמוֹ-נֶד נְזָלִים** (פס' 8).

**האם נוכל למצוא ניגודים נוספים החושפים את הלך רוחם של בני ישראל השרים?**

השירה יוצרת ניגוד בין ה' הרם והנישא לבין המצרים שהתחתית –

אלה במעמקים **תִּבְלַעְמוּ אָרֶץ** (פס' 12) ואילו אלוהים רם ונישא **אֲשִׁירָה לָהּ כִּי-גָאָה גָּאָה** (פס' 1).

ניגוד דומה קיים גם בין המצרים לבין בני ישראל – אלה בקרקעית, במצולות **תְּהִמַת יְכַסִּימוּ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת** (פס' 5)

ואלה בהר **תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר נִחְלָתְךָ** (17).

הניגוד בין המצרים לאלוהים מובע גם בלעג. כך פס' 9, שיש בו אירוניה דווקא לאור ידיעתנו הן מהסיפור והן מתחילת השירה, שהמצרים טובעו בים. אולם המצרים ביציאתם למרדף מלאי ציפיות, ומלאי פעילות ואנרגיות המובעת בפעלים רבים המובעים בשירה במקצב הרכיבה על סוסים –

**אָמַר אוֹיֵב:**

**אָרְדָּף אֲשִׁיג אַחְלַק שָׁלַל תִּמְלֵאמוּ נַפְשִׁי אָרִיק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוּ יָדִי.**

ואילו אלוהים די לו בפעולה נטולת מאמץ אחת -

**נִשְׁפָּת בְּרוּחְךָ**

ומייד –

**כְּפָמוּ יָם צָלְלוּ כְּעוֹפְרֹת בְּמִים אֲדִירִים.**

לעומת יחסו של אלוהים למצרים שהוא יחס של לוחם (פס' 3) הנוטה ימינו ונושף ברוחו כדי לכלותם, יחסו אל עמו הוא יחס של רועה. נשים לב ל **נָ (ול נָ) ול מו (ו מו)** המדגישים את היחס השונה של אלוהים לעמו מול יחסו למצרים ולעמים אחרים:

**נִשְׁפָּת (10) נְטִית (12) לגבי המצרים,**

**נְחִית נְהִלַת (13) לגבי עם ישראל.**

פעולותיו של אלוהים כלפי המצרים והעמים האחרים הן:

**תְּהִמַת יְכַסִּימוּ, יֹאכְלֵמוּ כְּקֶשׁ, כְּפָמוּ יָם, יֹאחֲזֵמוּ רַעַד**

ואילו אל בני ישראל:

**תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ.**

**מתי שרים כך? האם בימינו מוכרת שירה כל כך גאה בניצחון?**

כן! אחרי מלחמת ששת הימים. בתחילת קיץ 1967 נוצחו שלוש מדינות ערב שתקפו את מדינת ישראל – מצרים ירדן וסוריה. ובשישה ימים צה"ל גבר על אויביו וכבש את שטחיהם – את חצי האי סיני, את הגדה המערבית של הירדן ואת רמת הגולן. אבידות צה"ל במלחמה היו מעל 700 הרוגים וכ 2500 פצועים.

וכך מסתיימים דברי אתר הכנסת על מלחמת ששת הימים:



המלחמה הביאה לישראל שליטה על שטחים הגדולים פי שלושה משטחה לפני 1967, ועל אוכלוסייה ערבית של כמיליון נפש (נוסף על 300,000 האזרחים הערבים בישראל באותה תקופה). לאחר המלחמה שררו בציבור אווירה מרוממת ותחושת עוצמה בזכות הניצחון הצבאי המהיר וכיבוש העיר העתיקה – בניגוד מוחלט

לחרדה ולבלבול במדינה בתקופת ההמתנה, לנוכח איומי מדינות ערב בהשמדת ישראל והתפתחויות המדיניות המהירות. ([http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/six\\_days.htm](http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/six_days.htm))

בעקבות המלחמה יצאו אלבומים רבים ושירים שביטאו את גודל ההצלחה והניצחון.

השיר נאצר (נשיא מצרים באותה תקופה) מחכה לרבין (הרמטכ"ל הישראלי) נולד בתקופת ההמתנה בת שלושה שבועות עד לפרוץ המלחמה. זו היתה תקופת חרדה גדולה והשיר נועד לעודד את הציבור בישראל.

## נאצר מחכה לרבין

### אריק לביא

מילים: חיים חפר  
לחן: עממי

נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
עוד יצעק הוא איי איי איי, איי איי איי  
כמו מזמן מבצע סיני, איי איי איי  
איי איי איי  
איי איי איי  
איי איי איי

נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
עוד תראו, יבוא היום, איי איי איי  
יתחנן הוא לשלום, איי איי איי

נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
שיחכה ולא יזוז, איי איי איי  
כי יבוא מאה אחוז, איי איי איי  
איי איי איי  
איי איי איי  
איי איי איי

נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
נאצר מחכה לרבין, איי איי איי  
פעמיים כבר חיכה, איי איי איי  
והכנסנו לו דפיקה, איי איי איי

א"י א"י א"י  
א"י א"י א"י  
א"י א"י א"י

א"י א"י א"י  
א"י א"י א"י  
א"י א"י א"י

תחושת הניצחון והשמחה על תבוסת האויב איננה זרה. אולם הבדל חשוב בין האלבומים והשירים לבין שירת הים היא נוכחותו של אלוהים בזו האחרונה והעדרה המוחלט בשירי ואלבומי ששת הימים. המהלך באלבומים ושירים אלה הוא צה"ל, חייליו ומפקדיו. ניתן לראות זאת בשמות האלבומים – 'צה"ל בגבורתו', וכמובן במילות השיר – 'כי יבוא מאה אחוז (רבין)', 'הכנסנו לו דפיקה'. נראה אם כך, כי בני ישראל שבספר שמות עברו שינוי אדיר מאי ידיעת ה' ומניכור מוחלט ממנו (הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמַּרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמַרוּ-לִי מֶה-שְּׁמוֹ מָה אִמַּר אֱלֹהִים שְׁמוֹת ג' 13), להכרה בכוחו הגדול וביחסו המיוחד לבני ישראל.

### מי פתח בשיר ההלל לה'?

אפשר לומר כי על שאלה זו ניטשת "מלחמה בין הבנים לבנות", או נכון יותר בדבר תפקידם של הגברים והנשים. נפתח ונשאל - איך בכלל ידעו בני ישראל מה לשיר? אפשר שיש לכך רמז בפסוק הראשון בפרק ט"ו: אֲזַיְשִׁיר-מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ... נשים לב לנשוא - פועל ביחיד יְשִׁיר, אבל הנשוא הוא ברבים ומזכיר גם את משה וגם את בני ישראל – ולבסוף פועל ברבים – וַיֹּאמְרוּ. מהמתח שבין- הנשוא לבין הנושא, ובין הפועל הראשון לבין הפועל השני, למדו חז"ל כי משה החל בשירה ובני ישראל הצטרפו אליו וחזרו אחריו. שד"ל מפרש:

אמנם כבר נחלקו רז"ל (סוטה ל' ע"ב) כיצד שרו על הים; ולבי אומר כי משה אמר: אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, וישראל ענו: סוס ורוכבו רמה בים, משה אמר: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו: סוס ורוכבו רמה בים, וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חצי פסוק) לא ענו ישראל אלא המילות האלה: סוס ורוכבו רמה בים; ונקל היה לעם ללמוד ארבע תיבות הללו על פה

לפי סדר הסיפור – משה ובני ישראל שרו, ובסוף הצטרפה לשירה מרים ועימה הנשים: כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֹן אֶת-הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל-הַנְּשִׂים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת. כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירָה לַה' כִּי-גָאָה גָאָה סוּס וּרְכָבוֹ רְמָה בַיָּם. אולם יש הטוענות (ולמעשה יש גם חוקרים גברים שטוענים כך) שבעצם מרים פצחה ראשונה בשירה. לפי חלק מהפרשנות הפמיניסטית צומצם תפקידן של מרים ושל הנשים ואיזכור שירתן, אף שהן אלה פתחו בה. העורך הוא שדחק לשוליים, לסוף, את הנשים השרות וכך נוצר הרושם שאת שירת הים פתח והוביל משה.

### למה בכלל לטעון לשינוי הסדר? מה בכתובים עשוי ליצור את הרושם שמרים פתחה בשירה?

את הטיעון כי מרים היא שפתחה בשירה, ניתן לבסס על מספר ראיות. ביניהן:

- א. הקונבנציה היא שנשים יוצאות במחולות ובשירה לרגל ניצחון במלחמה – כך בת יפתח (שופטים י"א 34), וכך הנשים היוצאות לקראת שאול ודוד החוזרים ממלחמתם בפלישתים (שמ"א י"ח 6 – 7).
- ב. נשים לב שמרים מעודדת את הקהל לשיר - שִׁירָה לַה' (21) ואז נענים משה ובני ישראל: אֲשִׁירָה לַה' (1). ועם זאת, איך נסביר את הביטוי וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם? לפי משפט זה מרים היא שענתה, השיבה וחזרה

אחרי משה ובני ישראל, ולא היא שפתחה בשירה. ובכן, למילה זו שתי משמעויות – להשיב ולשיר. כך בשירת הנשים לשאול ולדוד שהוזכרה לעיל, נאמר: וַיְהִי בְּבֹאֵם בְּשׁוּב דָּוִד מִהַכּוֹת אֶת-הַפְּלִשְׁתִּי וַתִּצְאָנָה הַנָּשִׁים מִכָּל-עָרֵי יִשְׂרָאֵל לְשׁוֹר (לְשִׁיר) וְהַמְחִלּוֹת לְקִרְאֵת שְׁאֹל הַמֶּלֶךְ בְּתַפִּים בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁלְשִׁים. ז **וַתַּעֲנִינָה** הַנָּשִׁים הַמְשַׁחֲקוֹת וַתֹּאמְרָן הִכָּה שְׁאֹל בְּאֶלְפֵוֹ וְדָוִד בְּרַבְבֹּתָיו (שמ"א י"ח 6 – 7) וכן ראו בסיפור על שירתן וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אֲכִישׁ אֱלִיּוֹ הַלּוֹא-זֶה דָּוִד מֶלֶךְ הָאָרֶץ הַלּוֹא לָזֶה יַעֲנֵנוּ בְּמַחֲלוֹת לְאֹמֵר הִכָּה שְׁאֹל בְּאֶלְפֵוֹ וְדָוִד בְּרַבְבֹּתָיו (שמ"א כ"א 12 ועוד ראו בכ"ט 5). **וַתַּעֲנֵן מְרִים** משמעותו – ותשר מרים, ולפי משמעות זו אפשר שהיא המובילה את השירה בפני כולם והם שחוזרים אחריה.

ג. יש המוצאים ראיה בפס' 19: **כִּי בָא סוֹס פְּרָעָה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו בַּיָּם וַיֵּשֶׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם.** פסוק זה, לדעת חוקרים ופרשנים רבים, איננו חלק מהשירה, אלא פסוק שסגנונו סיפורי ומתעוררות שאלות לגבי תפקידו. אחת ההצעות היא לראות בפסוק אמצעי המחזיר את הקורא לנסיבות בהן הושר שיר התהילה, כלומר פס' 19, המקדים את שירת מרים, מחזיר את הקורא לרגע הנס, ל"ט 1. ואם כך הוא מהווה הקדמה לשירת מרים, והיא זו שפצחה בה.

#### **אם מרים והנשים פצחו בשירה – מדוע שונה הסדר?**

אם לא נקבל את הטיעון הפמיניסטי על עורך פטריארכאלי שדחק את הנשים לשוליים, נוכל לחשוב על שיקולי עריכה אחרים. למשל –

א. פתיחת שירה בפי משה ובני ישראל מפתיעה משום שהיא שונה מהקונבנציה ויש בה מסר התואם את תוכן השירה – יש רק לוחם אחד, רק מושיע ומנצח אחד, וללוחמים פוטנציאליים – הגברים – לא נותר אלא לשיר לו שיר הלל.  
ב. סיפור השעבוד והגאולה ממצרים נפתח בשמות א' ומסתיים למעשה לאחר שירת הים. המשך הסיפור יעסוק בקורות העם במדבר ובהגעה לגבולה של ארץ כנען. המספר פתח בנשים המושיעות בפרק א' וב' (המיילדות, אם משה, אחותו ובת פרעה) ומסיים בשירת הנשים המודות לאלוהים על הגאולה. כך עוטפות הנשים את סיפור השעבוד והגאולה ממצרים.

#### **האם בכלל השירה במקום? "מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"?**

המשפט השני בכותרת לקוח מדיון בתלמוד הבבלי במסכת מגילה. לפי המדרש שם, מלאכי השרת ביקשו לשיר בשמחה ולחגוג את מותם של המצרים וטביעתם בים. אלוהים הדף את שמחתם באמירה: 'מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?!'

שאלה נוקבת זו תקפה גם לגבי שירת הניצחון של בני ישראל. האם מותם של בני אדם, גם אם הם אויבים, מצדיק שמחה? במשלי כ"ד 17 נאמר: **בְּנֶפֶל אוֹיֵבֶיךָ (אוֹיְבֶיךָ) אַל-תִּשְׂמַח וּבְכַשְׁלוֹ אַל-יִגְלַל לְבָבְךָ.** למען הגילוי הנאות נציין כי הפסוק הבא במשלי מסביר מדוע השמחה איננה רצויה: **פֶּן-יִרְאֶה ה', וְרָע בְּעֵינָיו, וְהָשִׁיב מַעְלָיו אָפּוֹ.** כלומר הרעיון לא לשמוח הוא כדי לא לעורר את ה' לחזור בו מהענשת הרשע. ואם כך, מצדדים הפסוקים במפלתם של רשעים והזהירות בשמחה היא רק כדי לא לפגוע בעוצמת העונשתם.



עוד מן ההגינות לציין שבמשלי י"א 11 פסוק נוסף: בְּטוֹב צְדִיקִים, תַּעֲלֶיךָ קַרְיָה; וּבְאֵבֶד רְשָׁעִים רָנָה. פסוק זה רומז לכך שדווקא מוסרי לרצות ולשמוח באבוד רשעים ולעלוז בטובם של צדיקים, או שלפחות זה טבען וטיבו של עולם. יורשה אף להוסיף – עולם מתוקן כך נוהג.

כיצד מתייחס המשך הדיון בגמרא במגילה י' לשאלה – האם השירה היא בכלל במקום? הדיון שם נסב על דברים כ"ח 63: וְהָיָה כְּאִשֶׁר-שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יֵשִׁישׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם. והדרשן מדייק בלשון הכתוב: **יֵשִׁישׁ**, ומציין כי ה' אמנם לא שש במפלתם של רשעים אבל הוא משיש אחרים. לא לשמוח בנפול אויבך היא, אם כן, תכונה אלוהים ולא אנושית. בני אנוש שמחים במפלת

רבי יהושע בן לוי פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: "וְהָיָה כְּאִשֶׁר שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֶתְכֶם... כֵּן יֵשִׁישׁ לְהַרְע אֶתְכֶם". ומי חדי הקדוש ברוך הוא במפלתן של רשעים? והא פתיב "בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו". ואמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר "כי טוב" בהודאה זו – לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים. ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "ולא קרב זה אל זה כל הלילה" – בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא: מעשה ידי טובעין ביס, ואתם אומרים שירה?! – אמר רבי אלעזר: הוא אינו שש, אבל אחרים משיש. ודיקא נמי, דכתיב "כֵּן יֵשִׁישׁ" ולא כתיב "ישוש", שמע מינה. רבי אבא בר כהנא פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: "לְאָדָם שְׂטוּב לְפָנָיו נָתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה" – זה מרדכי הצדיק, "ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס" – זה המן, "לתת לטוב לפני האלהים" – זה מרדכי ואסתר, דכתיב: "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן". רבה בר עופרין פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: "וְשִׂישׁ אֶתְכֶם כֵּסָאֵי בַעֲיָלָם וְהַאֲבַדְתִּי מִשֶׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים". "מלך" – זו ושתי, "וְשָׂרִים" – זה המן ועשרת בניו. רב דימי בר יצחק פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא:

#### רבי יהושע

כן לוי פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: נאמר "ויהיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם כן ישיש להרע אתכם" (דברים כח, טג) ושואלים לגופו של ענין: ומי חדי (והאם שמוח) הקדוש ברוך הוא אף במפלתן של רשעים? והא כתיב (והרי נאמן) "בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו" (דברי הימים ב' כ, כא) ואמר ר' יוחנן: מפני מה לא נאמר "כי טוב" בהודאה זו? שהרי בדרך כלל נוסח הכתוב הוא "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" – לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים, ומכיון שנאמרה שירה זו לאחר ניצחון במלחמה, אף שהיתה מפלת רשעים מכל מקום אין מזכירים שם ה' לטובה. ואמר ר' יוחנן כיצא בזה: מאי דכתיב (נמה הוא שנאמן) "ולא קרב זה אל זה כל הלילה" (שמות יד, כ) הכוונה היא שבקשו מלאכי השרת לומר שירה כי המלאכים אומרים שירה זה לזה, (כאמור "וקרא זה אל זה ואמר") אמר הקדוש ברוך הוא: מעשי ידי המצרים טובעין ביס, ואתם אומרים שירה? הרי שאפילו במפלתן של רשעים אין הקדוש ברוך הוא שש: אמר רבי אלעזר כך צריך להבין: הוא אינו שש, אבל את אחרים משיש (גורם לאחרים שישמחו). ומעירים: ודיקא נמי (ונוודיק גם כן) בלשון הכתוב, דכתיב (שנאמן) בו "כֵּן יֵשִׁישׁ" בכנין הפעיל שהוא משיש אחרים, ולא כתיב ישוש, מפני שהוא עצמו אינו שש. ומסכמים, אכן שמע מינה (למד ממונה) שכן הוא. רבי אבא בר כהנא פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: נאמר "לְאָדָם שְׂטוּב לְפָנָיו נָתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה" (קהלת ב, כ) זה מרדכי הצדיק, "ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס" (שם) – זה המן, "לתת לטוב לפני האלהים" (שם) – זה מרדכי ואסתר, דכתיב (שכתוב) במגילה: "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן" (אסתר ח, ב). רבה בר עופרין פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא: "וְשִׂישׁ אֶתְכֶם כֵּסָאֵי בַעֲיָלָם וְהַאֲבַדְתִּי מִשֶׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים" (ירמיהו מט, לה) "מלך" – זו ושתי, "וְשָׂרִים" – זה המן ועשרת בניו. רב דימי בר יצחק פתח לה פיתחא להאי פּרשׁתא מהכא:

אויביהם. ואולי לפי משלי – טוב ש כך.

#### אם כל כך טוב למה כל כך רע?

שירת הים היא שירת ניצחון הרואה בה' את הגיבור הבלעדי המושיע את בני ישראל מהמצרים ומטביע את המצרים בים. כל כך מרכזי המקום הניתן לה' בשירה, ששמו המפורש נזכר בה 14 פעמים; ואילו תפקודו של משה, ואפילו שמו, אינם נזכרים כלל. נראה כאילו הושג היעד שהציג ה' עוד כשדיבר אל משה בשמות ו' 7: וַיִּדְעָתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרָיִם, ונראה שהוגשם גם הרצון האלוהי בדבר ראיית בני ישראל את המצרים: כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת-מִצְרָיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרֹאֲתָם עוֹד עַד-עוֹלָם (שמות י"ד 13). השירה מתארת באופן חי את שקיעת המצרים בים, לועגת לציפייתם לרדוף ולהשיג שלל ומתפעמת מהקלות בה הפעיל ה' את הים כנגדם. אז מה רע בעצם?

נזכור כי הדיבור בפי בני ישראל לפני השירה היה: **הַמְבִּילִי אֶיֶן-קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר** מה-זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים. **יב הלא-זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר נחל ממנו ונעבדה את-מצרים כי טוב לנו עבד את-מצרים ממתנו במדבר** (שמות י"ד 10-12).



נס קריעת ים סוף והטבעת המצרים הפיק מבני ישראל את שירת הניצחון המהללת את ה' ופועלו ומביעה אמונה גדולה בו. איזה שינוי תודעתי! אולם שמונה פסוקים אחר כך אנו שומעים מפי בני ישראל את המשפטים הבאים:

**מִי-יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד-ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁבְּתָנוּ עַל-סִיר הַבָּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לְשִׁבְעַת כִּי-הוֹצֵאתָם אֶתְנוּ אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת-כָּל-הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב (ט"ז 2 – 3).** מה קרה? היכן האמונה הגדולה בה? היכן ההכרה בכוחו? היכן הידיעה כי יביא וייטע את עמו בהר נחלתו? לאן נעלם כל זה?

השאלה היא כפולה – כיצד מבירא עמיקתא עולים כל כך מהר לאיגרא רמה, ואיך מאיגרא רמה יורדים כל כך עמוק לבירא עמיקתא?<sup>6</sup>

התשובה לשאלה הראשונה קלה – נס מופלא לעיני כל עם ישראל ברגע של מצוקה קשה שינה הכול והיפך את השקפת העולם. זוהי גם כנראה התשובה לשאלה השנייה - דא עקא, מסתבר שהנס מחולל פלאים – גם בעולם המציאות וגם בעולם הנפש, אולם מסתבר שהנפש זקוקה לתהליכים עמוקים ופנימיים כדי לעבור תמורה אמיתית, ואיננה משתנה באופן עמוק ובר קיימא כתוצאה ממעשה פלאי גדול ונאדר ככל שיהיה.

#### אמונה התלויה בדבר

נתבונן שוב בשירה וניזכר כי חלקים ניכרים בה מוקדשים לתיאור אירוע קונקרטי ומדגישים את ההיבט הכוחני של מעשי אלוהים.

הפסוקים הראשונים יכולים להעמידנו על כך:

**אֲשִׁירָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרָכְבוּ רָמָה בַּיָּם.**

**בַּעֲזֵי וְזַמְרַת יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה**

**זֶה אֱלֹהֵי וְאֱנֹוהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְמָנְהוּ.**

המילה 'כי' יוצרת קשר של סיבה ותוצאה – השירה היא כי ה' גאה – נישא רם ועליון. איך גאה גאה ה'? בשל המעשה הקונקרטי - **סוּס וְרָכְבוּ רָמָה בַּיָּם.**

האם הפן ההיסטורי של קביעת ייעודו של עם ישראל הרמוז בביטוי **אֱלֹהֵי אָבִי** נמצא באופן חי ומשמעותי בתודעת העם? או שמא השימוש במילה הארמית **רָמָה** (כלומר ירה, השליך) נועד ליצור קשר בינה לבין **וְאַרְמְמָנְהוּ**, ובכך לרמוז: ארוממהו כי הוא רמה? ואם אלוהים לא יושיע? ואם הוא לא יושיע מייד? האם גם אז ארוממהו? אמנם, השירה מסתיימת באמונה בהבאת ה' את ישראל אל ייעודו (בין אם ייעוד זה הוא הר סיני או הר המוריה):

**יִז תְּבֹאמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר נַחֲלַתְךָ**

<sup>6</sup> מבוסס על הביטוי מבבלי חגיגה ה' ע"ב. מאיגרא רמה לבירא עמיקתא - מגג גבוה לבור עמוק. וראו פרוכטמן מאיה, בן נתן אורנה, שני ניבה, **ניבון אריאל**, תשס"א, עמ' 144.

מִכּוֹן לְשִׁבְתָּךְ פְּעֻלַת ה'  
מִקְדָּשׁ, אֲדֹנָי, כּוֹנְנֵנו יְדִיךְ.

ובמילים המבטיחות:

יח ה' יִמְלֶךְ לְעֵלָם וָעֶד.

אולם מה משקלן של מילים אלה בתודעת העם? פס' 19 מחזיר את הקוראים אל הסיטואציה הקונקרטית:

יט כ'

בָּא סוֹס פָּרְעָה בָּרָכְבוֹ וּבִפְרָשָׁיו בָּיִם  
וַיֵּשֶׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם  
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם.

עד כדי כך ממחיש פסוק זה את שאירע ביים, שהוא מעומד בחלק מהדפוסים באופן הממחיש באופן צורני את האמור  
בי"ד 22 ו 29:

וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבְשָׁה וְהַיָּם לָהֶם חוֹמָה מִיְמִינָם וּמִשְׂמָאלָם.  
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַיָּם לָהֶם חוֹמָה מִיְמִינָם וּמִשְׂמָאלָם.

נשים לב למילה **ים** בדיוק באמצע השורה המתארת את המצרים ובהופעותיה בתחילת ובסוף השורה – משמאל ומימין  
בתיאור בני ישראל:

יט כ'  
בָּא סוֹס פָּרְעָה בָּרָכְבוֹ וּבִפְרָשָׁיו בָּיִם וַיֵּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם  
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם

כאמור הפסוק מחזיר את הוקרא אל הסיטואציה הקונקרטית של קריעת ים סוף, ובמבנהו הוא מוסיף המחשה צורנית –  
המים מטביעים את המצרים אך ניצבים מימנם ומשמאלם של בני ישראל.  
אפשר והפסוק רומז לערך היחסי שיש לפסוקים כמו 17 - 18 בתוך השירה. נראה שרוב העם עדיין אינו מביע  
אקורדים מעודנים ומופשטים אלה מתוך אמונה בת קיימא המוטמעת בו ושהיא חלק מהווייתו הפנימית.

### הרחבה על חשיבה קונקרטית

הבהרת המושג "חשיבה קונקרטית" והמעוף שיכול להיות כשהחשיבה משוחררת מהקונקרטיות או ממריאה ממנה,  
נראה לנו בעל משמעות בכל כיתה. נציע כאן עיסוק במושג הן ברמה מופשטת והן ברמה המסבירה אותו ברמה  
קונקרטית. מורים שמבקשים לעסוק במושג זה בכיתה יוכלו לשאוב רעיונות לדרכים להציגו ולדון בו.

השלם הוא אוסף של פרטים שמקיימים קשרים מהותיים ביניהם. היכולת לראות את השלם,  
את חלקיו ואת הקשרים הספירליים המתקיימים ביניהם היא תנאי בסיסי ליכולת חשיבה

מופשטת. דמיון הוא כוח נפשי המאפשר את רוב פעילויות החשיבה הללו וגם מאפשר לחשיבה להיות חדורת רגש.

השלמים בעולמנו מקיימים בינם לבין עצמם קשרים מורכבים ומרתקים, הם דינמיים ומשתנים ללא הרף. כמו כן, כל שלם יכול להיות כמובן חלק משלם אחר. כשאנו מדברים על מהות של תופעה, על ערכה האוניברסלי, על המשמעות הסמויה שלה בעולם, כשאנו חושבים על עיקרון, על הכללה, אנו בעצם נוגעים בשלם. פעילות כזו היא פעילות שיש בה ממד דומיננטי של דמיון - את השלם לא ניתן לראות, ניתן רק לדמיין אותו. אנו עצמנו יוצרים את השלם מן החלקים בעזרת כוח הדמיון שלנו. לעיתים מתקיימת פעולה מורכבת של התנתקות מן החלקים הקונקרטיים והתבוננות בו זמנית בכולם. זוהי יכולת רוחנית-נפשית המושפעת מאוד מכוח הדמיון של האדם החושב והחש.

ההתנתקות הזו מן הקונקרטיים השונים היא גם התנתקות חיונית מן המוכר והיפתחות אל הבלתי ידוע, המשתנה ללא הרף - אל ה"אחר" ואל מה שהוא לא "אני".  
ולסיום – סיפור:

בספרה הוראה דיאלוגית - ספר למורים על פי משנתו של פרופסור קרל פרנקנשטיין – מספרת צילה רון על שיעור בכיתה אינטגרטיבית. בשיעור, המורה לימדה סיפור בדיוני של הברון מינכהאוזן. בסיפור מגולל הברון את קורות נפילתו לבור והיחלצות שלו מתוכו בעזרת סולם שהלך והביא לעצמו.... אחד התלמידים הגיב בתוקפנות כלפי ה"אני המספר" וכינה אותו שקרן, אחד שמספר שקרים ובטוח שמאמינים לו. תלמיד אחר, בעל חשיבה מבוססת, התקיף את התלמיד המתקשה ותשובתו של זה האחרון לא זכתה לטיפול ונפסלה.

תגובתו הלא צפויה של המתקשה נובעת מאי יכולת הבחנה בין שקר לבין דמיון. דרושים כוחות חזקים של דמיון הוראתי כדי להבין את מצב התודעה של התלמיד שהגיב באופן הזה ולטפל בתשובתו כך שתועיל לשיעור ולא תיחשב בלתי רלוונטית.

תלמיד שחושב חשיבה קונקרטיית, כזאת שיכולה להתייחס רק אל מציאות נראית לעין, לא יכול להבין שהתוכן הלימודי הספרותי, אותו תיארנו לעיל, הוא פיקציה ואינו מתאר התרחשות בעולם הפיסי. את מה שהסיפור עושה באמצעות כוח האימגינציה - מציג בצורה משעשעת משמעות ומהות אוניברסלית של קיום, הרומזת למצבים אפשריים של מצוקה שמהם ניתן להיחלץ בעזרת כוחות פנימיים – ילד כזה אינו יכול להבין בלא עזרה.

מתוך: מאמרה של מיכל קרמר:

[http://www.antro.co.il/papers/EDU\\_imagination.html](http://www.antro.co.il/papers/EDU_imagination.html)

**ועוד דוגמא לעקרונות מופשטים הניתנים להסקה מהסיפור הקונקרטי של הברון מינכהאוזן**

**יום אחד הברון נכנס עם סוסו לביצה והחל לטבוע. כדי להינצל הוא עלה על פיתרון מבריק. הברון תפס בשיערו שלו עצמו והחל למשוך את עצמו ואת סוסו מתוך המים. כך הוא ניצל ונותר בחיים כדי לספר עוד סיפורים**

קראו לו קרל פרידריך הירונימוס פון מינכהאוזן. הוא היה ברוך גרמני שיצא למלחמה וחזר עם סיפורים מוטרפים, ודימיוניים. לכן, הוא נחשב לגדול הבדאים ולגדול הגוזמאים. באחד מסיפוריו המומצאים הוא

מספר איך נפל פעם לתוך ביצה (או אולי זו היתה מלכודת של חול טובעני), החל לשקוע לכיוון מותו הבטוח בחנק או בטביעה - אלא שאז עלה בראשו רעיון גאוני.

הוא החליט להוציא את עצמו בעצמו. הוא הניף את ידיו באויר והחל למשוך בשיערו ראשו. הוא משך ומשך והתרומם והתרומם והניף את עצמו כמו מנוף והוציא את עצמו מתוך הביצה. אני מקווה שאתם לא מאמינים שזה אפשרי. אם נראה לכם שכן, נסו להרים את עצמכם לתקרה בעזרת משיכת השער. אוה! זה לא פועל.

ואיך זה קשור לרטוריקה?

זה קשור במובן המטפורי לסוג טיעון המוכיח את עצמו מעצמו וכמו הטיעון המינכאוזני, גם הטיעון הזה הוא לא ממש מוצלח - אבל הוא עובד. זה לא יאומן, אבל זה משכנע.

לדוגמה: אתם עומדים על בימת הכנסת. מרוגשים עד עומק לבכם מתוכן הדברים שאתם עומדים לשאת. שותים קצת מכוס המים שעל הדוכן, כדי להגביר את הדרמה. שותקים, ואז מרימים את הקול ואומרים את הדבר הבא:

'הכרחי וחשוב להוציא את צה"ל מלבנון, ואתם יודעים למה? כאן אתם מפנים מבט מלא משמעות לעבר יתר חברי הכנסת, כי הדבר הזה הוא הכרחי וחשוב! הכרח המציאות'. לסיום אתם יכולים גם לדפוק באגרופכם על הדוכן, כדי לשוות תקיפות לטיעון הריק הזה.

לטיעון סרק כזה שלא אומר כלום ומנסה להוכיח את עצמו מתוך עצמו, אנחנו קוראים הנחת המבוקש. אנחנו מניחים מראש את מה שאנחנו בעצם צריכים להוכיח. הטיעון מושך לעצמו בשיער ומוכיח את עצמו בעצמו. בדרך כלל זה לא כל כך פשוט כמו בדוגמאות שלנו פה. זהו חלק מנאום שלם, ויש מילות הסוואה רבות ומשוכללות יותר. אבל זה עובד. <http://www.amalnet.k12.il>

בכיתה המתעניינת במחשבים, ניתן להפנות לאתר המסביר את הקשר בין שמו האנגלי של האיתחול reboot לסיפורו של הברון מנכהאוזן - <http://www.zutopedia.co.il/auto/boot.html>

הדוגמאות שלעיל מיועדות לסייע במתן רעיונות למורים שימצאו לנכון לשוחח בכיתה על חשיבה קונקרטיית ומופשטת. הרחבנו מעט על הברון הגוזמאי כי הוא נוגע לענייננו ביותר מנקודה אחת - ראשית הוא מדגים היטב את היחס בין הקונקרטי למופשט. שנית, הוא עוסק באדם טובע כבסיפורנו, ושלישית, הוא עוסק בהצלה עצמית - בניגוד מוחלט לסיפורנו ולאמירה - ה' **יְלַחֵם לְכֶם וְאַתֶּם תִּתְחַרְשׁוּ** (שמות י"ד 14).

נושאים אלה - אמונה התלויה בדבר, יכולת לפעול באופן עצמאי והיצמדות לקונקרטי - ילוו את המשך לימוד פרקי ספר שמות ובמדבר, ובייחוד ישמשו אותנו בלימוד מזמור קי"ד.

## סיכום

שירת הים קיבלה את מעמדה במסורת היהודית בשל היותה שיר הלל לה', שיר שמאדיר ומרומם הן את מעשה הישועה המובהק והמכריע של ה' כלפי עם ישראל - קריעת ים סוף, והן את הייעוד שבחר אלוהים לעמו (שהשירה מבטאת אותו בפס' 2, ובעיקר 17 - 18). שני ההיבטים - התשועה הקונקרטיית והייעוד העתידי מצויים בשירת הים. לאור התנהלותם

של בני ישראל בהמשכו של הסיפור, תהינו עד כמה הופנם הפן על ייעודו של העם בתודעתו, והאם מבוסס ביטחונו באלוהים במידה רבה מיני על הצורך בהוכחות מוחשיות וקונקרטיות.